

RAĐANJE BEZ IČIJE POMOĆI U NEKIM JUŽNOSLAVENSKIM KRAJEVIMA

JAGODA VONDRAČEK- MESAR
41000 Zagreb
Krnjeljeva 25

UDK 618.4:392.12
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 15. III. 1993.

Članak analizira porod sa stanovišta pomoći koju roditeljica pri tome ima na temelju putopisa i historijskih dokumenata, nekih anketa i objavljenih monografija o narodnom životu, tako da je obuhvaćen vremenski slijed od 18. stoljeća, do približno polovice 20. stoljeća. "Pomoć" se u porodu sastojala od uputa iskusne žene, praktičarke, koja je u tu svrhu pozvana roditeljici, njezinim zahvatima kojima se mijenjao položaj čeda ili u postupcima, kojima se magijski želio postići brz i sretan ishod porođaja. Pažnja je usredotočena na primjere u kojima je potvrđeno da žena rađa potpuno sama, pa i kada bi mogla potajno pozvati iskusnu ženu da joj pomogne ili samo da bude uz nju.

Rođena i odrasla u velikoj gradskoj sredini, od malena sam slušala o tome da se odlazi rađati u bolnicu, što mi je nametnulo uvjerenje kako je bolnica jedino mjesto koje uopće dolazi u obzir za rađanje. Neodvojivo od rađanja u bolnici, kao nešto što se podrazumijeva i što je neophodno, doživljavam i stručnu pomoć pri porođaju, naime nazočnost i pomoć babice, po potrebi i liječnika specijalista. Stav o tome kakva je pomoć potrebna kod porođaja neodvojiv je od date kulturne sredine, ali i socijalne sredine, podložan je dakako historijskim promjenama povezanim sa razvojem medicine, odnosno porođajstva te napretkom i širenjem zdravstvene zaštite.

Tragajući za podacima koji će ocrtati shvaćanja o pomoći u porodu različitih epoha i sredina, posegnula sam za historijskom i etnografskom građom od 18. stoljeća do polovice 20. stoljeća. Ona rijetko sadržava opise rađanja u gradskoj sredini, no takvi su primjeri tim značajniji, budući da je seosko stanovništvo u usporedbi s gradskim u velikoj većini.

Izvori, dakle, ocrtavaju sredinu u kojoj niti sama roditeljica niti njezina okolina na stručnu pomoć niti ne pomišljaju. Takva je pomoć eventualno stizala tek u posljednji čas ili kada je već bilo prekasno. Liječnici koji su pozivani na takve intervencije i koji su se u svojoj praksi susretali s posljedicama zapuštenih poroda, te patoloških poroda koji bi bili zahtijevali pomoć specijalista, ostavljali su nam npr. izraze svojeg negodovanja (Mirković, 1902), preporuke o tome kako da se primaljska služba unaprijedi (Scholz, 1886) i statistike o smrtnosti roditeljica, babinjača i novorođenčadi. Empirizmu tih "babica", koji je stoljećima predstavljao jedinu i u slučajevima zdravog (nepatološkog) porođaja dovoljnu pomoć, u literaturi je s područja povijesti medicine posvećeno malo pažnje (A. I, 1887). Neizravno

se međutim o njemu može saznati iz djela istaknutih liječnika, koji su neke pojedinosti pri porođaju komentirali i ocijenjivali sa stanovišta službene medicine svog vremena¹.

Premda su se mnogi liječnici zanimali za narodnu medicinu (npr. O. Hovorka, L. Gluck, F. Gudrum, Stern, L. Dojmi) i o njoj zabilježili zamašnu građu, pristupali su joj sa stanovišta etnografa, opisujući, a ne objašnjavajući eventualnu štetnost ili opravdanost pojedinog postupka pri rađanju². No, što se o pomoći pri porođaju ipak može zaključiti na temelju etnografske građe?

Pojavu da žena rađa na bilo kojem mjestu na kojem se zatekla i da je pritom potpuno sama, opisalo je nekoliko domaćih i stranih autora iz druge polovine 18. stoljeća.

U putopisu "Viaggio in Dalmazia" koji je stekao evropsku slavu, a koji je nastao na temelju nekoliko putovanja našim krajevima, Talijan Alberto Fortis (1741-1803) opširno je opisao život Morlaka, stanovnika Dalmatinske zagore. U ovom se putopisu osjeća snažan utjecaj tadašnje intelektualne mode, rusooovskog ideala o neiskvarenim urođenicima, neiskvarenima zahvaljujući tome što nisu preuzeli gradski način života, ali i težnja za prosvjećivanjem. Premda u mnogim svojim opisima Fortis nastupa kao autonoman promatrač, dok opisuje porođaj u okviru svakodnevnog života Morlaka, tipični je rusovac. Naime, njegovu pažnju najviše privlači ono po čemu se način rađanja kod Morlakinja najviše razlikuje od rađanja talijanskih žena. Međutim kod toga ne uspoređuje Morlakinje s talijanskim seljankama, već Morlakinje s pripadnicama njegovog vlastitog staleža, dakle, s aristokratkinjama:

"Trudnoće i porođaji ovih žena bile bi novost među nama, gdje gospođe pate od tolikih malaksalosti i tako dugih slabosti prije nego se rasterete, i gdje im je potrebna tolika pažnja poslije velikog posla. Morlakinja ne mijenja hranu niti prekida naporan posao ili putovanje zbog toga jer je trudna; i često se događa da rodi u polju ili kraj puta sama, da prihvati dijete i opere ga na prvoj vodi što je nađe, da ga donese kući i da se idućeg dana vrati redovnim poslovima ili stadima na paši" (Fortis, 1984:52)

Rađanje na polju ili u šumi, dakle na bilo kojem mjestu na kojem se žena zatekla, pa je i razumljivo da tada nije uvijek pri ruci osoba, koja bi mogla pomoći, predstavljalo je kod Morlaka svakodnevnu, premda, dakako, ne i jedinu pojavu:

"Ako se i rode u kući, djeca se po drevnom običaju peru u hladnoj vodi..." (ibidem).

¹ Luksemburžanin Jean Baptiste Lalangue (1743.-1799.), liječnik porodničar, koji se u drugoj polovici 18. stoljeću nastanio i proživio svoj vijek u Varaždinu, potaknut visokom smrtnošću žena u seoskoj sredini, seljanki jednako kao i vlastelinki, jer nikakva stručna pomoć nije postojala, napisao je priručnik pod naslovom *Kratek navuk od meštrije pupkorezne* (1777). U svojim je uputama skrenuo pažnju na neke štetne postupke i na taj nam način predočio kako su to nauke žene pomagale rođiljama: štetno je, zapazila Lalangue, da u hrvatskim selima daju rođiljama previše rakije i vina. U gradovima se pak dešava da nedovoljno izučene primalje otežaju i normalni porod, jer nepotrebno muče rođilju, traže od nje da se prerano napinje, nestrpljivo gnječe trbuš ili čak rukom šire porođajni put (prema Grmeku, 1958:6).

Francuski liječnik Balthasar Hacquet (1739.-1815.), također porodničar, opisujući u 18. stoljeću rađanje kod južnoslavenskih naroda Austrijske Monarhije, nije odobravao praksu, koju je često susretao na svojim putovanjima, naime da rođilja ostavljena potpuno sama i bez ikakvog sredstva za rezanje pupkovine, čak mora sama prekinuti pupkovinu, na temelju čega je zapazio da njezino podvezivanje nije neophodno, jednako kao što se kod životinja pupkovina sama razdire ili je majka pregriza (prema Glesingeru, 1950:156).

² Zanimljivo bi npr. bilo mišljenje o položajima u kojima su žene na selu rađale (npr. čučecom i klečecom u Hercegovini) (Dojmi, 1939:2).

Iz prikaza bi se zaključilo kako se kod Morlaka samom mjestu rađanja pridaje mala ili nikakva važnost. No usprkos ovoj slaboj brizi za roditelje i oskudnoj njezi novorođenčadi, odnosno, prema Fortisovom viđenju, baš zahvaljujući nepostojanju brige i njege, Morlaci od malena "stječu onu krepčinu i zavidno zdravlje ... koje im omogućuje da goloprsi prkose snijegu i najljućem mrazu" (ibidem, 53).

Francuski liječnik koji je uživao pokroviteljstvo bečkog dvora, Balthasar Hacquet (1739-1815), proživio je veći dio života među Slavenima i smatra se najboljim poznavaoцем Slavena, posebno Hrvata druge polovine 18. stoljeća (Pederin, 1991:28). Hacquet je Fortisa spominjao kao svojeg prijatelja i u vlastitim putopisima često citirao *Viaggio in Dalmazia*, ali danas nije poznato na koji su način oni bili povezani. Hacquet je proputovao i upoznao znatno veće područje: Sloveniju, cijelu Hrvatsku (dakle i kontinentalnu Dalmaciju s Morlacima), te Bosnu. Premda je i sam pod utjecajem Rousseaua zastupao gledanje na necivilizirane narode kao na djecu prirode, što se poistovjećivalo sa životom u raj, rusooovska optika nije zamaglila njegovo viđenje zdravstvenih prilika kada je u pitanju porođaj.

Osim što je bio vojni liječnik i kirurg, Hacquet je bio i porodničar pa ga je zanimalo kako se kod naroda koje je opisivao postupa s trudnicama i roditeljama. On redovno opisuje kakvu i čiju pomoć ima žena u samom porodu:

"I kod Morlaka rađa žena bez ikakove pomoći, a osobito bez pomoći svoga muža, i to na nekom udaljenom mjestu ili u kakvoj staji, srećna ako se nađe koja susjeda da joj pomogne. (...)

I Ličanka i Dalmatinka, kad osjeća da će roditi, mora napustiti kuću da bi rodila negdje u kakvom skrivenom kutu. Žalosno je kako su u tim časovima napuštene i bez ikakve pomoći. One nemaju ni najpotrebnijih sredstava za podvezivanje pupkovine kada se dijete rodi. Ne preostaje im ništa drugo, nego da poput ostalih sisavaca rastrgnu pupkovinu (...)

U Slavoniji je nešto bolji postupak muževa prema svojim ženama, ali za vrijeme poroda prepuštene su žene i ovdje potpuno prirodi (...)

I Liburnjanke u okolini Rijeke napuštene su za vrijeme rađanja od svoje okoline" (prema Glesingeru, 1950: 156)³.

"U Bosni ne nađe žena ni za vreme rađanja saučešća kod svojega muža. Rađanje se ondje smatra sramotom. Muškarac pobjegne, a žena rađa skrivena izvan kuće ili u nekoj susjednoj staji" (prema Glesingeru, ibidem)⁴.

³Djelovanje Balthasara Hacqueta, njegova putovanja i putopise iz jugoistočne Europe, s naglaskom na zdravstvenim prilikama, prikazao je u jednoj stručnoj medicinskoj publikaciji Lavoslav Glesinger, liječnik i povjesničar medicine. Navedeni opisi rađanja kod Morlaka, Ličana, Dalmatinaca, Slavonaca i Liburnjana potječu iz Hacquetovog *Abbildung und Beschreibung ... I-IV, Leipzig, 1801 - 1808*.

Glesinger u svom prikazu Hacquetovog djelovanja nešto slobodnije prevodi Hacquetov izvornik, no u suštini ga dočarava vrlo vjerno. U jednom je slučaju međutim izostavio pojedinost, koja je značajna za etnologa, budući da odražava tradicijski stav prema porodu, naime tabu poroda (između ostalih osoba, izričito upravo) za muža. Dakle, Ličanka i Dalmatinka, osjetivši početak poroda, mora se udaljiti i roditi u skrivenom kutku staje i "može biti sretna, ako ima koga za pomoć, a nikada to nije njezin muž, koji u tom času bježi od nje i prezire je" (Hacquet, 1801:189).

⁴Svoje putovanje Bosnom Hacquet je opisao u djelu *Physikalisch-Politische Reise ...*, Leipzig, 1785, koje je posjedovala Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, no koje je izgubljeno. Opis poroda citiran je prema L. Glesingeru.

Kada je u pitanju porod Morlakinja, prikaze je spomenutih dvaju stranih autora, čije je oduševljenje bilo tako iskreno da su naučili hrvatski jezik, kako bi došli do podataka iz prve ruke, zanimljivo usporediti s prikazom domaćeg čovjeka, Ivana Lovrića (1754?-1777). Fortis i Hacquet su zabilježili kako Morlakinje najčešće rađaju same i bez ičije pomoći, no Lovrić je kod toga imao u vidu i stanovništvo različitih vjeroispovijesti, katoličke i pravoslavne, pa tako i različita pravila, kojih se žene u porodu pridržavaju:

“Kad treba da rode, onda morlačke žene ili pomažu jedna drugoj pri porođaju, ili prerežu pupkovinu same i vraćaju se obično poslije odmora od dva dana na svoje običajne poslove. Ali morlačke žene grčkoga obreda nemaju nikoga tko bi im pomogao bio porođaj lak ili težak; makar morale i umrijeti, nikome nije dopušteno da im pomogne osim kojoj ženi latinskog obreda, premda roditelje mogu prije njezina dolaska bijedno poginuti” (Lovrić, 1948: 135)⁵.

Lovrić je svoje djelo *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis* (1776) pisao u vrijeme dok je završavao studij medicine u Padovi ili ga je već bio završio. Očekivali bismo da će se kao liječnik i prosvjetitelj osvrnuti na posljedice rađanja bez stručne pomoći ili bez pomoći barem iskusne ženske osobe⁶. Opisao je jedino postupak, za koji se vjerovalo da ubrzava porođaj, a budući da podrazumijeva nečiju pomoć, možda je pri tome mislio na porod katolkinje:

“Kod teških porođaja vežu se stojeći uspravno na nogama za grede i stoje prisilno u takvu položaju sve dotle, dok ne rode, i to je po njihovu mišljenju najzgodniji način, da se plodu olakša izlaz” (Lovrić, ibidem).

I drugi autori govoreći o porodu obavezno naglašavaju kako žene najčešće rađaju negdje na otvorenom i bez ičije pomoći, što pridonosi snazi i zdravlju novih naraštaja. Svećenik Dominik Vukasović, zabilježio je 1777. godine za Liku:

“Jer često i matere rađaju u gorama kod stada ili u polju kod rada bez ičije pomoći (...) Svoju novorođenčad običaju često kupati u vinu, da im jačaju živci i uza sve to malo je zemalja u Evropi, gde su stasitiji i zdraviji ljudi, nego li u Hrvatskoj” (prema Henebergu, 1922:53)⁷.

Trogiranin Pietro Nutrizio- Grisogono:

“Rađaju sretno i najčešće same iza stada, usred šuma, bez pomoći babica (...) Usprkos rađanju bez babica i što se ne čuvaju začina, vjetra i štetne hrane, malo žena ima problema u babinju i vrlo malo ih zbog toga umire” (prema Vince-Pallua, 1990:85).

Rađanje se kod kuće i uz pomoć neke iskusne žene ne spominje, no ne bi dakako trebalo zaključiti da ga nije bilo. Ono je navedene autore manje zanimalo, budući da im je

⁵Lovrićev podatak o tome da Morlakinji pravoslavki kod porođaja ne smije pomagati, što više da joj se ne smije ni približiti nitko drugi doli katolkinje, dakle inovjerke, ni u kojem drugom, meni poznatom izvoru, kada je riječ o porodu nije potvrđen. Ništa se slično ne spominje u drugim krajevima s miješanim stanovništvom, naime stanovništvom različitih vjeroispovijesti, dok je u krajevima u kojima živi stanovništvo samo jedne vjeroispovijesti, baš npr. pravoslavno, dakle gdje inovjerki niti nema, uobičajeno da si žene, najčešće susjede, međusobno pomažu u porodu.

⁶“Najveća je smrtnost bila kod djece od rođenja pa do osam godina života, no broj nije moguće ustanoviti, jer se djeca mlađa od pet godina nisu upisivala u knjige mrtvih do 1797. godine” (podaci za razdoblje 1750.-1800. godine) (Bezić-Božanić, 1979:125).

⁷U svom članku *Lika prije Hacquetovih putovanja* Većeslav Heneberg spominje putopis Dominika Vukasovića, nastao na temelju putovanja karlovačkim generalatom 1777. godine (Heneberg, 1922:53).

bilo poznato iz života njihove vlastite sredine. Opće je mjesto ovih prikaza isticanje kako porodi, usprkos tim zastrašujućim uvjetima završavaju bez loših posljedica, bilo po majku bilo po dijete.

Hacquetov je prikaz tradicionalnog rađanja najcjelovitiji, budući da se osvrnuo i na njegovo naličje. Sam je često s čuđenjem morao ustanoviti da su komplikacije u postporođajnom razdoblju zaista rjeđe, negoli bi se to očekivalo. Pripisuje to snažnoj tjelesnoj građi i općenito dobrom zdravstvenom stanju stanovništva hrvatskih krajeva. O onim drugim slučajevima, onima koji nisu sretno završili govori npr. činjenica da je putujući 1774. godine Istrom u okolici Lupoglava čuo za slučaj žene, koja je već osam dana imala trudove, ali nije mogla roditi jer se dijete nalazilo u poprečnom položaju. Niti carski rez, koji je tada izveo, nije više mogao spasiti niti ženu niti dijete (Hacquet, 1801:47).

U dosadašnjem je izlaganju o praksi rađanja bez ičije pomoći veća pažnja posvećena Morlacima ponajviše zahvaljujući iscrpnoj građi, koju su o njima zabilježili spomenuti autori druge polovine 18. st.⁸ Da su i kod drugih južnoslavenskih naroda razmjeri prakse držanja poroda u najvećoj tajnosti, zbog čega su žene rađale bez ičije pomoći, u prvoj polovini 18. st. zabrinjavali i najvišu državnu vlast, govori slijedeći dokument:

"Zemaljska administracija za Srbiju obratila se 26. februara 1729. god. mitropolitu beogradsko-karlovačkom Mojsiju Petroviću s molbom da preko svoga sveštenstva nastoji iskoreniti štetni običaj srpskih žena da kriju porođaj od muževa, pa čak i od najbliže ženske rodbine i susetkinja, te rađaju po žbunju, u šumama i zabačenim štalicama, što često ima vrlo rđavih posledica kako za porodilju, tako i za rođeno dete" (Jeremić, 1974:41).

Pomislilo bi se da žene rađaju bez ičije pomoći uglavnom ako ih je porod zatekao negdje izvan kuće, no to nipošto nije pravilo. Žene naime tako postupaju i kod kuće:

"U nekim krajevima Bosne i Hercegovine imaju seljanke običaj, te se odmah, čim osjete prve bolove, zavuku u jedan budžak u kući, pa se tek onda odanle izvuku, pošto su se porodile i djetetu same pupak prerezale" (Glik, 1890:288)⁹.

Potvrde o kontinuitetu rađanja bez ičije pomoći u dokumentima različitih vrsta te od autora različitih struka nalazimo sve do danas. Opsežna anketa koju je u razdoblju od 1937. do 1941. godine provela Vera St. Erlich, pokazala je da je u nekim seoskim sredinama rađanje bez ičije pomoći bilo rašireno u razdoblju između dva svjetska rata:

⁸Moriačku je narodnu medicinu poznao još jedan ugledni europski liječnik, Talijan Pietro Moscati (1739.-1824.). Tijekom internacije u Kotoru, na koju su ga osudile austrijske vlasti, on je upoznao domaće stanovništvo, Morlake, koje je smatrao vrlo zaostalima, naučio njihov jezik te proučio način liječenja. Važno je napomenuti da Morlacima Moscati naziva sve stanovnike zaleđa Mletačke Dalmacije i Mletačke Albanije (Grmek, 1962:163). Uzima dakle Morlake u širem značenju od Fortisa, koji opisuje područje od Nina i Zadra do Neretve, te Lovrića koji se ograničava na Cetinjsku krajinu. Premda je bio kirurg i porodičar, u svom prikazu: *Osservazioni sulla medicina dei Morlacchi e sulla conformità del loro empirismo coi più ricevuti principi della teoria medica* (1806), nije spomenuo tradicionalno rađanje morlačkih žena. U morlačkoj je narodnoj medicini prije svega tražio potvrdu medicinske teorije engleskog liječnika Johna Browna (1735.-1788.), koje je bio pristaša, a prema kojoj zdravlje organizma ovisi o stanju njegove podražljivosti. Većina se bolesti objašnjava nedostatkom podražaja, zbog čega Moscatija zanimaju postupci u kojima se liječi uzimanjem stimulativnih sredstava. Morlaci su mu pružili mnogo primjera, jer se njihova terapija sastojala od ispijanja octa, nafte, rakijske s barutnim prahom ili ukuhanim medom, gutanja pušćane olovne kugle, udisanja arsenovih para i sl. Činjenica što porod ne spominje, neizravno pokazuje da Moscati u porodu nije uočio postupke u smislu podraživanja (prema Grmeku, 1962:161).

⁹Osjetivši nastup prvih porođajnih trudova, žene prema određenim zahtjevima, biraju neku prostoriju, kutak u kući ili izvan kuće, u koji će se povući i roditi. Mjestima na kojima se rađa posvećeno je jedno poglavlje moje magistarske radnje *Izolacija rođilje u Hrvata u južnoslavenskom kontekstu*.

"Prije rata žena nikad ne bi rodila u kući. Uvijek napolju s nekim stidom, pa tek poslije uvijeno dijete u pelene uđe u kuću. Jedva ako bi dan porođaja - odnosno čas, rekla komu u povjerenju. Česti su bili porođaji na poslu (...) Prošle godine je jedna mlada žena umrla odmah poslije porođaja zato što se napolju porađala, jer od stida nije htjela u kuću. Uslijed nazeba nastalo je krvoliptanje, a pošto su "babe" učinile svoje, došla je ali kasno, liječnička intervencija. Stanje u tom pogledu malo se popravilo (Sandžak, srez Sjenica, St. Erlich, 1971:267).

Pogledajmo sada što o rađanju bez ičije pomoći govori građa zabilježena u okviru ankete Etnološkog atlasa Jugoslavije. Cilj je ankete EAJ bio dobiti cjelovitu sliku tradicijskog poroda. Sudeći prema načinu na koji su ispitanici o njemu govorili, porod kakav su imali na umu i tada je djelomično predstavljao živu praksu, a djelomično su o njemu govorili po sjećanju, no kazivanja bi se približno mogla odnositi na početak i prvu polovicu 20. st. Jednoj pojedinosti tradicijskog poroda, naime pomoći koju obitelj, ili selo kao zajednica osigurava roditelji, a zatim, dakako, i novorođenčetu, nije posvećeno zasebno pitanje¹⁰. Kazivači su odgovarajući na druga predviđena pitanja zapravo neizravno pružili obavijesti o tome da su žene koje su već više puta rađale, a uz to stekle i praktično iskustvo pomažući u porodima, smatrane prikladnom i dostatnom pomoći u sredini, koja često nije mogla platiti stručnu primalju ili liječnika, no jednako često i zbog toga što nije uvažavala znanstvenu medicinu. Govoreći o porodu, kazivači najčešće podrazumijevaju pomoć iskusne žene (ili više njih), koja dolazi roditelji poslije nastupa prvih porođajnih trudova, uz nju je do rođenja djeteta, ali i dalje do izlaska placente.

Kada se promotri cjelokupna građa o pomoći koju ima roditelj, naime i ona koja potječe iz upitnica EAJ i ona iz objavljenih izvora, uočava se da razasuti primjeri potvrđuju rađanje bez ičije nazočnosti na cijelom području bivše Jugoslavije, no može se uočiti razlika između sjeverozapadnih i jugoistočnih dijelova. Podaci iz Hrvatske i Slovenije uglavnom potvrđuju pomoć iskusne žene u porodu, no uz to se spominje da se ponekad rađa i bez ičije pomoći¹¹:

"Majka koja je donijela na svijet osmoro djece pripovijedala je da svoju družinu nije niti obavijestila kad bi joj nastupilo vrijeme za porod, već je nastojala sve obaviti sama. 'Nikad još nije ni babice kod mene bilo. Sama. Doma. I koja žena—kazala je'" (Sošice De 231; Muraj, 1989:141);

"Sve troje rodila je kod kuće; dvoje uz pomoć seoske babice, a jedno potpuno sama" (Okolina Donje Stubice; Rajković: 1973:168);

"Včasih so žene rodile tudi same v spalnici" (Kostanjevica na Krasu cB 414);

"Skloni se nasamo dok rađa" (Stajnica Fe 131).

Jugoistočno od rijeka Une i Save podaci o tome da žene osim uz pomoć iskusne pomoćnice rađaju potpuno same, postaju sve učestalijima:

"Žene se porađaju najčešće same ili uz pomoć kakve stare žene" (Imljani, Kajmaković, 1962:149);

¹⁰ Premda pitanje br. 6 istražuje tko i čime reže pupčanu vrpцу, odgovori su tek djelomično pružili obavijesti o pomoći u porodu. Pokazalo se naime kako osoba koja će prerezati pupčanu vrpцу ne mora obavezno biti uz roditelju, pa niti u istoj prostoriji. U tom slučaju ona ni na koji način ne pomaže roditelji, u smislu nekih zahvata, okreta, davanja uputa i slične primaljske pomoći.

¹¹ Izbjegavanje pojedinih ili baš svih članova obitelji za trajanja poroda tema je jednog poglavlja moje magistarske radnje *Isolacija roditelje u Hrvata u južnoslavenskom kontekstu*.

“Krišom od ukućana, porodilja je odlazila ili sasvim sama ... ili je tražila pomoć ‘babice’ ...” (Vranjsko Pomoravlje, Nikolić- Stojančević, 1974:415);

“Često sama porađa te i djetetu babica bude, ali obično zove ženu babicu, koja to stalno čini i za to joj se daje dar” (Crvica hN 143);

“Uz porodilju se nađe neka iskusnija žena, ali ne uvijek” (Štitari MM 233);

“Prilikom porođaja rđav je običaj što porodilja iz lažnog stida bježi i usamljuje se, te se često dogodi da se pri tom niko ne nađe uz nju” (Rastošnica GI 412).

Premda nema objašnjenja o tome kada se i zbog čega pribjegava pojedinom načinu, zacijelo nije sve samo prepušteno slučaju. Bitno objašnjenje, čini se, pružaju primjeri, najčešći u Bosni, u kojima se spominje jedna važna pojedinost. Naime, žena koja je pozvana da bude na pomoć roditelj obavezno čeka izvan prostorije:

“Ne sme niko da prisustvuje samom porođaju, i žena koja će preseći pupčanu vrpцу i opremiti dete i porodilju ulazi tek kad se dete rodi” (Dreznica, Fabijanić, 1982:40);

“Kad se dete rodi, porodilja poziva sebi ženu koja je u blizini pripravna čekala. Ta žena preseče pupčanu vrpцу” (Župča kod Breze, Fabijanić i Kajmaković; 1973:153);

“Bila je zatvorena u kući da niko ne sazna i onda kad se rodi uđe svekrva i pomogne joj” (Mutnik Ff 324);

“Žena se sklanja od svih i u njenoj blizini je samo neka žena koja ima iskustva u tome i koja će intervenisati samo u slučaju da se porođaj nenormalno oduži” (Žepa, Filipović-Fabijanić, 1964:212).

Pomislili bismo kako u krajevima, u kojima je uobičajeno da je roditelj potpuno sama sve dok se dijete ne rodi, tako uvijek rađa svaka žena. Slijedeći primjeri ovome dodaju ključnu pojedinost, pokazuju naime da bez ičije nazočnosti ne rađaju sve žene bez ikakve razlike:

“Samo se prvorotkinji i u izvanredno teškim porođajnim slučajevima blagovremeno zvala ‘baba’” (Skopje, Ristić, 1931:56);

“Posle porođaja, koji se obavi bez babice, ipak se pozove starija žena ... Obično se zove kad se porodilja porodi, ali ako je težak porod ili se rađa prvo dete poziva se da pomogne porodilji” (Resava, Bošković-Matić, 1966:176);

“Žena je do pre nekoliko godina rađala kod kuće, najčešće sama ili joj je, naročito kod prvog poroda pomagala svekrva ili kakva iskusna žena ...” (Derventa, Kajmaković, 1978:74);

“Omoljka rađa obično sama i retko traži pomoć koje starije i iskusnije žene, i to samo onda, kad je slabunjava, plašljiva, prvorotka ili suviše mlada” (Homoljski srez, Milosavljević, 1913:90).

Pomoć koju će roditelj imati ovisi, dakle, o tome da li je već rađala ili inače lagano rađa, jer je u tom slučaju uobičajeno da rađa sama. U suprotnom, naime ako je prvorotkinja ili teško rađa, smatra se da treba pomoć iskusne žene. Samo dva, ne potpuno jasna primjera, potvrđuju, čini se, da i prvorotkinje rađaju potpuno same:

(Rađa) “U košari gde leže zimi goveda, ovce, koze; u štali gde zatvaraju konje, u šumi za stokom ili pobeagne (tako naročito prvorotka), u kućeru, izbi, stanu” (Stožer KN 143);

“Ako je sama u kući, naročito prvorotka” (Barice KN 314).

ZAKLJUČAK

U prikazu se ove prakse polazi od opisa nekolicine autora iz prve polovice 18. st. Prema njihovom viđenju, žene su najčešće rađale potpuno same, odnosno, nikakva im pomoć kod toga nije bila potrebna. Iz opisa se razabire da se radi o slučajevima kada bi porod ženu zatekao na radu daleko od naselja te kada je zbog predodžbe o porodu kao nečem sramotnom i nečistom napuštala kuću izbjegavajući sve ukućane, pa dakako i svog muža. Ukoliko se spominju oni ostali slučajevi, u kojima žene nisu rađale potpuno same, pomoć je pružala iskusna ženska osoba.

Građa iz prve polovice 20. stoljeća osvijetlila je neke manje poznate pojedinosti. Primjeri iz Hrvatske i Slovenije pokazuju da, premda uvijek postoji mogućnost da ženu porod zatekne negdje na radu, pa je prisiljena roditi sama, one koje je porod zatekao kod kuće i koje bi mogle pozvati iskusnu ženu da im pomogne, to ne čine baš uvijek. O razlozima za takav postupak nema izravnih podataka u vidu kazivanja ili objašnjenja samih žena. S jedne se strane podrazumijeva da ako su već rađale, sve što je potrebno učiniti već znaju i same, a s druge strane porod nastoje zadržati, ako ne baš u tajnosti, barem u što intimnijem krugu.

Do tajnosti se poroda sve više drži kako se odmiče na jugoistok. Tako su u usporedbi sa sjeverozapadnijim područjem znatno izraženije predodžbe o lošim utjecajima, koji dolaze od pojedinih članova obitelji i od nadnaravnih sila. Podaci o tome da žene rađaju potpuno same, ovdje su mnogo češći, što bi moglo odražavati težnju za tajnošću poroda dovedenu do krajnosti. Spominje se međutim i rađanje uz pomoć iskusne ženske osobe, no tako nejasno da je teško odrediti međuodnos ovih dvaju slučajeva. Rađanje bez ičije pomoći moglo bi predstavljati načelo, koje u praksi nije poštovano uvijek jednako strogo. Neki nagovještaji (podaci iz Stožera i Barica u Crnoj Gori) govore u prilog pretpostavci da ponegdje baš sve žene uvijek rađaju potpuno same, no za taj tip rađanja nema drugih, sigurnih potvrda. Podaci raspršeni po Bosni, užoj Srbiji i Makedoniji odražavaju stav da ženama u porodu ne treba nikakva pomoć, osim ako se radi o prvorođkinjama i ženama koje teško rađaju, pa im se osigurava pomoć iskusne žene.

LITERATURA I IZVORI

- A. I: Liječničke sitnice, *Liječnički vjesnik* 1 (9), Zagreb, 1887.
- Bazala, Vladimir: *Samozvani liječnici*, Izdanje škole Narodnog zdravlja u Zagrebu, Zagreb, 1936.
- Bezić-Božanić, Nevenka: Stanovništvo Sinja u Lovrićevo doba, *Zbornik Cetinjske krajine* 1, Kulturno društvo Cetinjanin, Sinj, 1979, str. 125-153.
- Bošković-Matić, Milica: Etnološka istraživanja u Gornjoj Resavi: Običaji o rođenju, *Glasnik Etnografskog muzeja* 28-29, Beograd, 1966, str. 173-188.
- Fabijanić, Radmila: Etnološko-folkloristička istraživanja u Drežnici: Narodna medicina Drežnjaka, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 37, Sarajevo, 1982, str. 33-45.
- Fabijanić, Radmila i Radmila Kajmaković: Promene u narodnim običajima i verovanjima u Župči kod Breze, *Glasnik etnografskog instituta SANU* 19-20, Sarajevo, 1973, str. 149-175.
- Filipović, S. Milenko: Narodni život Srba u sjeveroistočnoj Bosni prema jednoj anketi 1911, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 4, Tuzla, 1960.

- Filipović- Fabijanić, Radmila: Etnološko- folkloristička istraživanja u Žepi: Narodna medicina i narodna vjerovanja, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 19, Sarajevo, 1964, str. 209-236.
- Fortis, Alberto: *Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb, 1984.
- Glesinger, Lavoslav: Hacquetova putovanja po Hrvatskoj i njegove bilješke o zdravstvenim prilikama u XVIII stoljeću, *Narodno zdravlje* 5-6, Beograd, 1950, str. 151-159.
- Glik, Leopold: Narodni običaji pri porođaju, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 1, Sarajevo, 1890, str. 283-292.
- Grmek, Mirko, Dražen: Moscatijeva zapažanja o morlačkoj medicini, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 40, Zagreb, 1962, str. 161-167.
- Hacquet, Balthasar: *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*, Leipzig, 1801.
- Heneberg, Većeslav: Lika prije Hacquetovih putovanja, *Narodna starina* 1, Zagreb, 1922, str. 47-55.
- Jeremić, Rista: Medicinske prilike u varmeđama i slobodnim gradovima, *Srpska Akademija nauka i umetnosti*, Građa XVIII, Beograd, 1974, str. 41-43
- Kajmaković, Radmila: Etnološko-folkloristička istraživanja u Imljanima: Narodni običaji, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 17, Sarajevo, 1962, str. 141-158.
- ***: Narodni običaji stanovništva Dervente, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 30-31, Sarajevo, 1978, str. 43-88.
- Lovrić, Ivan: *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1948.
- Milosavljević, Mil. Sava: Srpski narodni običaji iz sreza Homoljskog: Rođenje, *Srpski etnografski zbornik* 19, Beograd, 1913, str. 83-106.
- Mirković, S: Smrt u porođaju usljed patološke mane ili usljed prekomjernog gubitka krvi zbog raztrgane pupkovine? Zapažanja o nadriprimaljstvu, *Liječnički vjesnik* 1 (24), Zagreb, 1902, str. 4-8.
- Muraj, Aleksandra, *Živim znači stanujem*, HED/ZIF, Zagreb, 1989.
- Nikolić- Stojančević, Vidosava: Vranjsko Pomoravlje: Rođenje i detinjstvo, *Srpski etnografski zbornik* 86, Beograd, 1974, 411-429.
- Pederin, Ivan: *Jadranska Hrvatska u austrijskim i njemačkim putopisima*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Split, 1989.
- ***: *Njemački putopisi po Dalmaciji*, Logos, Split, 1989.
- Rajković, Zorica: Narodni običaji okoline Donje Stubice, *Narodna umjetnost* 10, Zagreb, 1973, str. 168-171.
- Ristić, K, Stojna: Običaji prilikom rođenja kod pravoslavnih Srba u Skoplju, *Zbornik za etnografiju i folklor južne Srbije i susjednih oblasti* 1, Skopje, 1931, str. 53-63.
- Scholz: Kako da se inštitucija primalja na selu poboljša, *Liječnički vjesnik* 5 (8), Zagreb, 1886, str. 80-82.
- St. Erlich, Vera: *Porodica u transformaciji*, Naprijed, Zagreb, 1964.
- Vince- Pallua, Jelka: Da prostitute, to mi je žena- Prilog poznavanju položaja žene u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji i njezinu zaleđu, *Studia Ethnologica* 2, Zagreb, 1990, str. 77-96.

DELIVERY WITHOUT ASSISTANCE IN SOME SOUTH SLAVIC AREAS

Summary

Traditionally giving birth was not a public family event, an event known by everybody and talked about by everybody. Rather, it was confined to narrow circles of women from which a woman was chosen to assist in it. If the woman bearing a child happened to be at home or somewhere in the village, an assistant would always be found; only those women who had given birth several times, frequently did not ask for assistance. Women knew from experience how to cut the umbilical cord and clean the child and themselves. This is how data from northwestern parts of South Slavic territories testify to the way children were delivered and to the attitude towards assistance in delivery.

Southeast of the rivers Una and Sava we find a considerably different understanding of assistance in delivery. Also in these areas it is more difficult to explain the relationship of data concerning delivery. One group of data show that a woman gave birth alone in a room, while the assistant was waiting behind closed door and entered the room only to cut the umbilical cord and clean the child and the woman. It seems that these data can be linked (but further research might show that these are unconnected phenomena) to examples which tell us that the assistant was alongside the child-bearing woman only if the woman gave birth for the first time, or if the woman had difficulties in childbearing. One should also bear in mind, as certain examples from mountain, typically Dinaric region suggest, that women bearing child for the first time, and especially them, had to give birth alone, that is without assistance from another woman.